

ผู้หญิงเหนือกับการเลี้ยงโคนม

เบญจพรรณ เอกะสิงห์* กุศล ทองงาม* บุญล้อม ชีวะอิสระกุล**
บุญเสริม ชีวะอิสระกุล** และ สมคิด พรหมมา***

บทนำ

การเลี้ยงโคนมเป็นอาชีพใหม่ของเกษตรกรไทย รวมทั้งเกษตรกรในภาคเหนือ ปัญหาการเลี้ยงโคนมในระดับเกษตรกรมีอยู่มากมาย โดยหลายปัญหาเป็นปัญหาเชิงเศรษฐกิจสังคมมากกว่าปัญหาเชิงเทคนิคการผลิต และในปัจจุบันการศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการเลี้ยงโคนมยังมีน้อย การฝึกอบรม การส่งเสริมการเลี้ยง และการศึกษาวิจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้น มักจะเน้นไปที่ตัวเกษตรกรชาย ทำให้ภาพของกลุ่มผู้เลี้ยงที่สำคัญกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มเกษตรกรผู้หญิงขาดหายไป การแก้ไขปัญหากลุ่มผู้เลี้ยงโคนมจึงอาจจะมองข้ามประเด็นสำคัญไปหลายประเด็น

วัตถุประสงค์

การวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของหญิงในระบบการเกษตรที่มีโคนมเป็นหลัก ดังนี้

1. เปรียบเทียบบทบาทของหญิงและผู้ชายในครัวเรือนที่เลี้ยงโคนมในภาคเหนือ

2. เปรียบเทียบความรู้และทัศนคติ ของหญิงและผู้ชายในการเลี้ยงโคนมในภาคเหนือ

3. หาศักยภาพและข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ชายและหญิงในครัวเรือนที่เลี้ยงโคนมในภาคเหนือ เพื่อหาหนทางเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตน้ำนมดิบ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ได้เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามทั้งแบบสอบถามครัวเรือนและแบบสอบถามชาย-หญิง สัมภาษณ์เกษตรกรใน 5 จังหวัด 9 อำเภอ 24 ตำบล ครอบคลุมเกษตรกร 211 ครัวเรือน เกษตรกร 375 คน เป็นชาย 200 คน หญิง 175 คน ในระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม 2539 การเลือกตัวอย่างนั้นกระทำโดยการสุ่มแบ่งชั้นอย่างง่าย (stratified random sample)

* ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

** ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โทรศัพท์ 053-944069

*** ศูนย์วิจัยและบำรุงพันธุ์สัตว์เชียงใหม่ อ. สันป่าตอง จ. เชียงใหม่ โทรศัพท์ 053 - 311836

นอกจากนั้น ได้มีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกร อย่างไม่เป็นทางการแบบ focus group และการสัมภาษณ์เจาะลึกในบางประเด็น โดยเฉพาะในประเด็นบทบาทของผู้หญิง ซึ่งได้นำมาใช้เสริมข้อมูลจากแบบสอบถาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ประมวลผลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติพรรณนา

การตรวจเอกสาร

การศึกษาหลายชิ้นเกี่ยวกับการเลี้ยงโคนมในประเทศไทยและภาคเหนือที่ผ่านมาได้ระบุว่า ผู้เลี้ยงโคนมจะเป็นเกษตรกรชาย เช่น ทศนีย์และวราภา (2532) ทำการศึกษาการเลี้ยงโคนมในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมจำนวน 332 ราย ร้อยละ 94.4 เป็นชาย อายุเฉลี่ย 37.7 ปี มีการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ส่วน ธวัช (2532) ศึกษาการเลี้ยงโคนมของสมาชิกสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี พบว่า ร้อยละ 79.5 เป็นเพศชาย

อย่างไรก็ตาม การศึกษาบทบาทของสตรีในการเลี้ยงโคนมในประเทศไทยยังมีไม่ละเอียดพอ และเป็นไปได้ที่ว่าการสอบถามเฉพาะสมาชิกผู้ลงทะเบียนของสหกรณ์ จะให้ภาพที่เห็นเฉพาะสมาชิกเพศชายผู้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัว Roa (1988) พบว่าเมื่อมีการส่งเสริมกลุ่มสตรีในการเลี้ยงโคนมอย่างจริงจัง กลุ่มสตรีเป็นพลังที่สำคัญในการเลี้ยงโคนม เนื่องจากการเลี้ยงโคนมมีการปฏิบัติดูแลที่ละเอียด และต้องการเอาใจใส่มาก Kajornsinsin, et al (1992) ได้สำรวจบทบาทของสตรีในการเลี้ยงปศุสัตว์ในประเทศไทย พบว่ามีหลายตัวอย่างหลายกรณีที่สตรีมีบทบาทที่เด่นชัดในการเลี้ยงปศุสัตว์ โดยเฉพาะโคนม และมีมุมมองต่าง ๆ กันด้วย จรรย์ (2538) ก็ได้ย้ำถึงความสำคัญของสตรีในการเลี้ยงโคนมในประเทศไทย และได้สนับสนุนให้มีการศึกษาที่ละเอียดยิ่งขึ้น

Dieckman (1994) กล่าวว่าการพัฒนาการเลี้ยงโคนมในอดีตเป็นการพัฒนาเชิงเทคนิคการผลิต ซึ่งจากประสบการณ์พบว่า แนวทางการพัฒนาเฉพาะเทคนิคการผลิตนั้นมักจะประสบความล้มเหลวเนื่องจากการพัฒนาการผลิตขนาดใหญ่ไม่สามารถมีประสิทธิภาพได้ ในขณะที่การส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยไม่มีรากฐานจากสภาพแวดล้อม วิธีปฏิบัติ ความสัมพันธ์ และค่านิยมของท้องถิ่นมากเพียงพอ นอกจากนี้ โครงการโคนมไม่ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงในกระบวนการผลิต โครงการต่าง ๆ มักมุ่งเน้นไปที่เกษตรกรชายทั้งๆ ที่เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงใดๆ ก็จะมีผลทำให้มีการเพิ่มภาระการทำงานที่หนักขึ้น และในขณะเดียวกันทำให้ความสามารถควบคุมการผลิตและผลผลิตของหญิงลดน้อยลง

ในเชิงการวางนโยบายด้านอาหารหรือด้านการเกษตร Haddad (1994) สนับสนุนว่าการวางนโยบายด้านอาหารจะสามารถมีความเข้มแข็งขึ้น ถ้าแนวทางนโยบายมีความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ ความรับผิดชอบ และทรัพยากรที่มีการแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกในครัวเรือน การมองภาพว่าครัวเรือนเป็นหน่วยเศรษฐกิจที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีข้อจำกัดมาก เช่น ภายในครัวเรือนอาจมีการจัดสรรทรัพยากรเพื่อบำรุงสุขภาพให้แก่เด็กชายมากกว่าเด็กหญิง ซึ่งอาจเป็นเพราะเด็กชายสามารถมีรายได้จากการจ้างงานมากกว่าเด็กหญิง เป็นต้น ในครัวเรือนเดียวกัน ผู้หญิงและเด็กผู้หญิงอาจขาดอำนาจเชิงเศรษฐกิจ ทำให้สามารถพักผ่อนหย่อนใจ มีการศึกษาและได้รับอาหารน้อยกว่าผู้ชายหรือเด็กชาย การมองภาพครัวเรือนจึงสมควรใช้ภาพปัจเจกบุคคลที่มีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ แต่มารวมตัวกันที่ครัวเรือน เรียกว่า collective model

โมเดลเชิง collective นี้ Haddad กล่าวว่าอาจแยกเป็นแบบที่มีความร่วมมือกัน (co-operative) และแบบที่ไม่ร่วมมือกัน (non-cooperative) ก็ได้ การใช้ collective model นี้สามารถเจาะจงการวางนโยบาย

ด้านอาหารในสภุมภ์ที่ตองการความช่วยเหลือนมากที่สุด ได้ในขณะเดียวกันการใช้ collective model นี้จะต้องมีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยแยกกลุ่มในครัวเรือน เช่น ตามเพศและอายุ เป็นต้น การวิเคราะห์ เช่น นี้ เรียกว่า intrahousehold analysis ซึ่งควรใช้เป็นฐานของการวางแผนนโยบายด้านต่างๆ เช่น นโยบายทางด้านการจัดการน้ำชลประทาน หรือการตัดไม้ทำลายป่า การก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานในชนบท สินเชื่อ การก่อกำจัด การขาดธาตุอาหารที่สำคัญ หรือการเกษตร และภาวะการเจริญพันธุ์ เป็นต้น นโยบายโดยรากฐานการวิเคราะห์เช่นนี้จะมีความสามารถในการแก้ปัญหาทางด้านอาหารอย่างสำคัญ Alderman, et al (1994) ก็สนับสนุน intrahousehold analysis ซึ่งจะไม่ว่าครัวเรือนมีการกระทำและการตัดสินใจเป็นหน่วยเดียวกัน การวิเคราะห์บทบาท การตัดสินใจ การเลือก การควบคุมทรัพยากรของชายและหญิงในครัวเรือนในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลในครัวเรือน ซึ่งนำไปสู่การเลือกของครอบครัว การวิเคราะห์นโยบายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโยบายส่งเสริมการเกษตร นโยบายการสร้างงานในชนบท นโยบายสินเชื่อ หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสามารถมองเห็น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลในครัวเรือน ซึ่งจะนำไปสู่ความมีประสิทธิภาพของนโยบายเหล่านั้นมากขึ้น

Alderman, et al (1995) กล่าวถึง unitary model และ collective model ของพฤติกรรมของครัวเรือนว่า unitary model คือโมเดลที่มองครัวเรือนเป็นหน่วยการตัดสินใจที่เป็นหนึ่งเดียว และมีความชอบต่างๆ เป็นแนวทางเดียว การใช้โมเดลนี้อาจจะนำไปสู่ความล้มเหลวของโครงการต่างๆในระยะยาว หลักฐานจากการศึกษาในที่ต่างๆ พบว่า รายได้ในครัวเรือนไม่ถูกนำมา รวมกันในครัวเรือนอาจจะมึระบบจ่ายร่วม ยกเว้นการใช้จ่ายส่วนตัว เช่น สามเฒ่าจะให้เงินส่วนหนึ่งแก่ภรรยา เอาไว้จ่ายในบางเรื่อง เรียกแบบนี้ว่า “spheres of responsibility” หรืออาจจะเป็ทางจัดการที่เป็นอิสระ

ต่อกัน “independent management” ซึ่งแต่ละคนมีรายได้ และมีความรับผิดชอบต่อการใช้จ่ายบางเรื่อง และไม่มีใครสามารถใช้เงินทั้งหมดของครัวเรือน ระบบควบคุมเงินที่ต่างกันนี้ไปสู่วัฒนูปแบบการใช้จ่ายที่ต่างกัน ซึ่งเป็นเหตุผลที่สนับสนุน collective model มากกว่า unitary model การศึกษาหลายชิ้นพบว่า ชายจ่ายเงินที่ตนควบคุมสำหรับการบริโภคของตนเองมากกว่าหญิง เช่น จะจ่ายเรื่อง เหล้า บุหรี่ สินค้าอุปโภค เพื่อการเสริมฐานะ หรือแม้แต่การมี “เพื่อนหญิง” ในขณะเดียวกันผู้หญิงมักจะจ่ายของใช้สำหรับเด็ก และการบริโภคในครอบครัวมากกว่า

การศึกษาโดย Thomas (1990, 1992) พบว่า รายได้ที่ผู้หญิงได้นำไปสู่วัฒนูปแบบการใช้จ่ายการศึกษา การสุขอนามัย และอาหารที่สูงขึ้นกว่าเดิม

ในการศึกษาผลกระทบของสินเชื่อในประเทศบังกลาเทศ Pitt and Khandker (1994) พบว่าสินเชื่อมีผลต่อการศึกษา การบริโภคของครัวเรือนต่างกัน ถ้าสินเชื่อได้ให้แก่ผู้หญิงมีใช้ผู้ชาย

การมองเห็นภาพภายในครอบครัวนั้น อาจมองเห็นภาพปัญหาความไม่เสมอภาคที่เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่ปัญหาที่ตามมา เช่น Sen (1990) เห็นว่าการแบ่งสิ่งต่างๆ ในครอบครัวมักเป็นไปด้วยความไม่เสมอภาค เช่น การแบ่งอาหาร การสาธารณสุข การรักษาพยาบาล ฯลฯ เนื่องจาก การที่ผู้หญิงไม่ได้พะวงแต่ตัวเอง แต่พะวงในความกินดีอยู่ดีของครอบครัว สิ่งนี้เป็นทัศนคติที่ทำให้วัฒนธรรมของความไม่เท่าเทียมกันในครอบครัวคงอยู่

Sen กล่าวว่าบทบาทของคนในครัวเรือนมี 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งเป็นความขัดแย้ง ในขณะเดียวกันก็มีการร่วมมือกันในครอบครัว ซึ่งเรียกว่า ความขัดแย้งในความร่วมมือ (cooperative conflict) เนื่องจากความกินดีอยู่ดีของครอบครัวขึ้นอยู่กับกิจกรรมหลายอย่าง เช่น การหารายได้ การผลิตหรือซื้ออาหารและสิ่งของต่างๆ การแปรรูปอาหาร ฯลฯ คนในครัวเรือนจะประสบกับ

ปัญหา 2 ด้าน คือ ด้านเกี่ยวกับการช่วยเหลือกัน (ให้ความกันตืออยู่ดีรวมเพิ่มขึ้น) และอีกด้านหนึ่งคือ ความขัดแย้งกัน (แบ่งสรรความกันตืออยู่ดีในครอบครัว) การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศชาย-หญิง ก็เป็นการจัดสรรทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่จะจัดการกับปัญหาในด้านความร่วมมือกันและความขัดแย้งนี้

ความขัดแย้งระหว่างชายหญิงในครัวเรือน ไม่เหมือนกับความขัดแย้งของชนชั้น เพราะชายและหญิงอาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน จะมีลักษณะพิเศษคือความขัดแย้งของความสนใจของชายและหญิง อยู่บนพื้นฐานของพฤติกรรมที่ต้องร่วมมือกันเพื่อความกันตืออยู่ดีโดยส่วนรวมของครอบครัว "ความร่วมมือกัน" จำเป็นต้องเกิดขึ้น แม้ว่ามีความขัดแย้งที่สำคัญเกิดขึ้นก็ตาม

การศึกษาในเชิงผลิตภาพระหว่างชายและหญิงก็มีการทำโดย Jacoby (1992) ที่ศึกษาผลิตภาพของชายและหญิง ในการเกษตรแบบดั้งเดิมใน Peruvian Sierra โดยใช้ข้อมูลการทำสำรวจในระดับครัวเรือน พบว่าการแบ่งงานกันทำในฟาร์มระหว่างชายและหญิง แรงงานของทั้งชายและหญิงไม่สามารถทดแทนกันได้ทั้งหมด มีหลักฐานว่า แรงงานหญิงมักจะเชี่ยวชาญและมีผลิตภาพในการเลี้ยงสัตว์ที่ดีกว่า การเลี้ยงสัตว์เป็นความรับผิดชอบของแม่บ้านเป็นส่วนใหญ่ โดยความช่วยเหลือของเด็ก บทบาทของชายในการเลี้ยงสัตว์มีน้อยมาก การวิเคราะห์ พบว่า การใช้แรงงานสัตว์และที่ดินมีผลต่อผลิตภาพของชายและหญิงอย่างแตกต่างกัน หมายความว่า แรงงานทั้งสองแบบนี้ไม่ควรนำมาบวกรวมกัน แรงงานผู้ใหญ่ชายมีผลิตภาพในการปลูกพืชมากกว่าแรงงานผู้ใหญ่หญิง ผู้เขียนอธิบายว่า ความแตกต่างในผลิตภาพระหว่างชายและหญิงเป็นเพราะผู้หญิงทำงานในฟาร์มในลักษณะช่วยอยู่เป็นครั้งคราวมากกว่าผู้ชาย ผู้หญิงจะทำงานบ้านและในงานธุรกิจนอกฟาร์มมากกว่างานในฟาร์ม ทั้งนี้เป็นเพราะมีลักษณะการเชี่ยวชาญเฉพาะอย่างของชายและหญิง

และลักษณะเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเกิดขึ้นแม้ในงานในไร่ นา เช่น ผู้หญิงดายหญ้าได้ดีกว่าชาย ในขณะที่ชายจะเตรียมพื้นที่และไถได้ดีกว่าหญิง ผู้ศึกษาสรุปว่า แรงงานชายและหญิงไม่ได้เป็นแรงงานที่เหมือนกันและทดแทนกันได้ในการผลิตของครัวเรือน

งานศึกษาผลิตภาพที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือของ Udry, et al (1995) ที่ศึกษาครัวเรือนในทวีปแอฟริกา การศึกษานี้เก็บข้อมูลละเอียดในแปลง จากประเทศ Burkina Faso จากการศึกษาพบว่าความมีประสิทธิภาพมีแตกต่างกันในแปลงผู้ผลิตต่างๆ และกลุ่มผู้ผลิตต่างๆ การวิเคราะห์ฟังก์ชันการผลิต พบว่าผลผลิตการเกษตรสามารถเพิ่มได้ประมาณร้อยละ 10-15 โดยการโยกย้ายทรัพยากรจากแปลงหนึ่งไปอีกแปลงหนึ่ง

ในประเทศอื่นในเอเชีย โดยเฉพาะประเทศไทย และฟิลิปปินส์ พบว่าเมื่อมีการศึกษาที่ละเอียดเจาะลึกลงไปในครัวเรือน โดยสำรวจบทบาทของชายและหญิง ในการปลูกพืช การเลี้ยงปศุสัตว์ การทำกิจกรรมนอกฟาร์ม และการทำกิจกรรมในครัวเรือนแล้วพบว่า กลุ่มเกษตรกรสตรีมีบทบาทและการตัดสินใจที่สำคัญอย่างยิ่งในการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตผลผลิตจากปศุสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงโคนม โคเนื้อ หมูหรือไก่ก็ตาม (Paris, 1992, เบญจพรรณ, 2533; Saito and Spurling, 1992) วัตถุประสงค์ ปัญหา และข้อจำกัดของเกษตรกรชายและหญิงก็มิได้เหมือนกัน การจะมองครัวเรือนแบบเป็นหน่วยเดียวที่มีความเหมือนกันในการตัดสินใจและการจัดการ เป็นสาเหตุสำคัญของการมองไม่เห็นปัญหาที่มีอยู่ การวิเคราะห์ครัวเรือนโดยแยกบทบาทชายและหญิง การเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรในระบบการเกษตร และการมองภาพทั้งระบบการผลิตของครัวเรือนเกษตรกร จึงเป็นประโยชน์ที่จะช่วยให้นักวิจัยเห็นศักยภาพและข้อจำกัดของเกษตรกรได้ชัดเจนขึ้น (Feldstein and Poats, 1989; เบญจพรรณ และคณะ, 2530)

ส่วน Bencha, et al (1993) สนับสนุนการท่วิจัยเชิงคุณภาพ โดยกล่าวว่าการศึกษาเชิงคุณภาพแสดงรูปแบบความสัมพันธ์ในเชิงพฤติกรรมมนุษย์ โดยการบ่งชี้และแสดงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้อง(ทั้งทางตรงและทางอ้อม) ระหว่างตัวแปรที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นตัวแปรทางกายภาพ ชีวภาพ สังคมวัฒนธรรม หรือมิติทางจิตวิทยา Bencha (1993) เห็นว่าหัวใจหลักของการวิจัยเชิงคุณภาพคือการค้นพบและเข้าใจบริบทที่ใช้ในการตัดสินใจกระทำ และเกิดเหตุการณ์ต่างๆ การวิจัยเชิงคุณภาพทำให้นักวิจัยสืบค้นเหตุการณ์ในอดีต เหตุและผลของเหตุการณ์นั้น และทำให้ได้มาซึ่งคำอธิบายที่ทำให้เข้าใจเหตุการณ์เหล่านั้นกระจ่างชัด

ผลการศึกษา

1) กิจกรรมเลี้ยงโคนม

ในบรรดากลุ่มผู้เลี้ยงโคนมใน 5 จังหวัด พบว่า ร้อยละ 88.2 เป็นการเลี้ยงโดยมีเกษตรกรชายเป็นผู้เลี้ยงหลัก ร้อยละ 11.8 เป็นการเลี้ยงโดยมีเกษตรกรหญิงเป็นผู้เลี้ยงหลัก ในครัวเรือนที่หญิงเป็นผู้เลี้ยงหลัก หญิงจะทำงานต่อวันหนักกว่าชายคือใช้เวลาต่อวันประมาณ 6.64 ชั่วโมง เทียบกับชายซึ่งใช้เวลาประมาณ 5.78 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งความแตกต่างนี้มีนัยสำคัญทางสถิติ

ในกลุ่มตัวอย่างผู้ชาย มีการทำกิจกรรมต่างๆ ในโคนมในระดับ ร้อยละ 85 - 95 ของกลุ่ม ขึ้นกับกิจกรรม ในส่วนของกลุ่มผู้หญิงจะเป็นแรงงานเสริมในการเลี้ยงโคโดยมีส่วนร่วม ร้อยละ 70 ของกลุ่มมีส่วนในการให้อาหารโค ร้อยละ 60 - 66 มีส่วนในการอาบน้ำโค ร้อยละ 73 - 74 ทำความสะอาดอุปกรณ์ ร้อยละ 78 - 80 ทำความสะอาดคอก ร้อยละ 50 - 55 ของหญิงจะรีดนมโคด้วย แต่เกษตรกรหญิงเพียงร้อยละ 21 - 22 จะไปส่งนม เนื่องจากหญิงมักจะเป็นผู้อยู่บ้าน ดูแลฟาร์มและทำอาหารในช่วงเช้าและเย็น ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับการไปส่งนมที่ศูนย์รับนม ร้อยละ 65 ของหญิงจะไปเกี่ยวหญ้าร่วมกับสามี ร้อยละ 58 จะทำแปลง

หญ้า ร้อยละ 31 จะหาอาหารหยาบ และร้อยละ 12 จะทำฟางหมัก

เมื่อคิดรวมจำนวนชั่วโมงที่เกษตรกรทำเป็นประจำเข้าเป็นทุกวัน และงานที่ทำเป็นครั้งคราวบางวันในรอบสัปดาห์ หรือรอบปี บวกกันเป็นจำนวนชั่วโมงต่อปีแล้ว พบว่า เกษตรกรชายจะทำงานในกิจกรรมโคนมทั้งสิ้นเฉลี่ยประมาณ 2,423 ชั่วโมงต่อคนต่อปี แตกต่างกันไปในแต่ละขนาดฟาร์ม ในขณะที่เกษตรกรหญิง ทำเฉลี่ยประมาณ 1,526 ชั่วโมงต่อคนต่อปี นั่นคือ ชายทำงานในกิจกรรมโคนมประมาณ 47 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (6.7 ชั่วโมง/วัน) ส่วนหญิงทำงานในกิจกรรมโคนมประมาณ 29 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งเทียบเป็นสัดส่วนแล้ว หญิงทำงานในกิจกรรมโคนม ประมาณร้อยละ 63 ของชาย

จากการศึกษาพบว่าในครอบครัวที่หญิงที่เลี้ยงโคนมเดียวต้องทำงานหนักถึง 2,995.5 ชั่วโมงต่อปี หรือ 8.2 ชั่วโมงต่อวัน เทียบกับค่าเฉลี่ยที่ 1,526.3 ชั่วโมงต่อปี หรือ 4.2 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งหญิงต้องทำงานแทนชายในครัวเรือนไปด้วย ในครอบครัวที่มีการช่วยเหลือกันระหว่างสามี ภรรยา หรือระหว่างสามี ภรรยา และบุตร หญิงจะช่วยงานโคนมประมาณ 1,500-1,600 ชั่วโมงต่อปี หรือ 4 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งเมื่อดูภาระงานบ้านและอื่นๆ ด้วยอยู่ในระดับที่พอดีสำหรับหญิง

2) กิจกรรมอื่นๆ

นอกจากการเลี้ยงโคนมแล้วเกษตรกรหญิงและชายยังทำกิจกรรมอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะกิจกรรมการปลูกพืช ในฟาร์มโคนมขนาดเล็กผู้หญิงจะมีบทบาทในการปลูกพืชอื่นมากกว่าฟาร์มโคนมขนาดกลางและขนาดใหญ่

ข้าวเป็นพืชที่เกษตรกรปลูกคิดเป็นสัดส่วนสูงที่สุดในทุกขนาดฟาร์มซึ่งมีทั้งการปลูกเพื่อบริโภคอย่างเดียวและเพื่อขายด้วย รองลงมาได้แก่การปลูกข้าวโพดไม่ผล ถั่วต่างๆ และพืชอื่น เช่น พริก ยาสูบ มะเขือเทศ เป็นต้น ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่

เมื่อเทียบผู้หญิงในขนาดฟาร์มโคนมต่างๆ กัน พบว่า ผู้หญิงในฟาร์มโคนมขนาดเล็ก จะทำงานรับจ้างมากกว่าในฟาร์มขนาดกลางและขนาดใหญ่ ส่วนในฟาร์มโคนมขนาดเล็ก ครอบครัวจะมีขนาดฝูงโคไม่ใหญ่พอสำหรับการทำงานเต็มเวลาของทั้งชายและหญิง หญิงในฟาร์มโคนมขนาดเล็กจึงยังต้องทำงานรับจ้างรายวัน เช่น รับจ้างถอนหญ้า รับจ้างทั่วไป รับจ้างงานเกษตรต่างๆ เป็นต้น ซึ่งงานรับจ้างในเชิงสถานะทางสังคมถือว่าต่ำกว่างานให้ตนเองในฟาร์มโคนม ซึ่งไม่ต้องมีนายจ้าง ผู้หญิงที่เปลี่ยนจากงานรับจ้างทั่วไปมาเป็นเลี้ยงโคนม กล่าวว่าฐานะทางสังคมของตนสูงขึ้น โดยที่ผู้คนจะทักทายปราศรัย และให้เข้าร่วมสมาคมด้วยความเท่าเทียมกัน ดีกว่าแต่ก่อนเมื่อตนอยู่ในฐานะหญิงรับจ้าง ผู้หญิงในฟาร์มโคนมขนาดใหญ่ขึ้นก็สามารถทำงานรับจ้างที่น้อยลง เรียกว่าเป็นนายของตนเองมากขึ้น ผู้หญิงที่มีกิจการโคนมเป็นของตนเอง นอกจากฐานะทางสังคมดีขึ้น ยังมีอิสระในด้านเวลาและสถานที่การทำงานมากกว่าเดิม การเลี้ยงโคนมอาจเอื้ออำนวยให้ผู้หญิงมีเวลาสำหรับทำกิจกรรมนอกฟาร์มที่ “สบาย” ขึ้น เช่น การค้าขาย หรือ หัตถกรรม ซึ่งเสริมรายได้จากอาชีพการเลี้ยงโคนม

งานบ้านเป็นงานที่เป็นหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของหญิงในชนบท ซึ่งผู้คนมักมองไม่เห็นเพราะไม่ได้บรรจุไว้ในการศึกษาค้นคว้าไม่ว่าทางด้านงานวิจัยพืชหรือสัตว์ แต่จากการค้นคว้าวิธีศึกษาทางด้านบทบาทของผู้หญิง พบว่า งานบ้านมีความสำคัญและจำเป็นที่เราจะต้องเห็นภาพเพื่อดูข้อจำกัดด้านเวลาของหญิงในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ในด้านชั่วโมงการทำงานบ้านนั้น พบว่า ผู้หญิงทำงานในบ้านประมาณ 3.72 ชั่วโมงต่อวัน คิดรวมเป็น 1,358.2 ชั่วโมง/ปี ซึ่งเทียบกับชายจะทำงานในงานบ้านประมาณ 0.75 ชั่วโมง/วัน คิดเป็น 274.5 ชั่วโมง/ปี หญิงทำงานในบ้านไม่ว่าจะเป็นการซื้อข้าว ทำ

กับข้าว กวาดถูบ้าน ซักผ้า ตักน้ำ เลี้ยงลูก ฯลฯ มากกว่าชาย 5 เท่า หญิงมีข้อจำกัดด้านเวลามากกว่าชาย โดยเฉพาะงานบ้านบางเรื่องเป็นงานที่ใช้เวลาเดียวกับการเลี้ยงโคนม เช่น การซื้ออาหารทำกับข้าว เลี้ยงดูเด็ก หรือทำความสะอาดบ้าน เป็นต้น

3) การงานทั้งหมดของผู้หญิง

เมื่อรวมงานเลี้ยงโคนมเข้ากับงานบ้านและงานอื่นๆ เปรียบเทียบเฉพาะครัวเรือนที่มีทั้งหญิงและชาย ในกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ในกิจกรรมโคนม และกิจกรรมปลูกพืชชายทำมากกว่าหญิงอย่างมีนัยสำคัญ ส่วนกิจกรรมงานบ้าน และกิจกรรมนอกฟาร์ม หญิงทำมากกว่าชายอย่างมีนัยสำคัญ ส่วนกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์อื่น ไม่มีความแตกต่างระหว่างหญิงและชาย เมื่อรวมทุกกิจกรรมแล้ว พบว่าหญิงมีค่าเฉลี่ยในการทำงานมากกว่าชายอย่างมีนัยสำคัญ คือทำงานวันละ 9.1 ชั่วโมง ในขณะที่ชายทำงานวันละ 8.1 ชั่วโมง หญิงทำงาน 3,313.4 ชั่วโมงต่อปีในทุกกิจกรรมในขณะที่ชายทำงาน 2,967.3 ชั่วโมงต่อปี ในทุกกิจกรรม (ตารางที่ 1)

ระดับการทำงานของหญิงและชายในงานศึกษาชิ้นนี้ โกล่เคียงกับงานศึกษาชั่วโมงการทำงานของหญิงและชายในประเทศไทยชิ้นอื่นๆ เช่น พิงพิต (2528) ประเมินว่า หญิงทำงานในไร่นาและงานบ้าน 3,894 ชั่วโมงต่อปี FSRI (1991) พบว่าหญิงทำงานในไร่นาในครัวเรือนและงานในชุมชนเท่ากับ 3,963 ชั่วโมงต่อปี ส่วนชายทำรวม 3,128 ชั่วโมงต่อปี พิงพิต (2528) ประเมินการทำงานในไร่นาของหญิงเท่ากับ 1,644 ชั่วโมงต่อปี ของชาย 2,294 ชั่วโมงต่อปี ส่วน Chalamwong (2528) ประเมินการทำงานของหญิงในงานเกษตร หัตถกรรม และ งานรับจ้าง เท่ากับ 1,652 ชั่วโมงต่อปี ที่จังหวัดเชียงใหม่ และ 1,399 ชั่วโมงต่อปี ที่จังหวัดขอนแก่น

ตารางที่ 1 จำนวนชั่วโมงในการทำกิจกรรมต่างๆ ของครัวเรือนระหว่างชายและหญิง
(สำหรับครัวเรือนที่มีทั้งชายและหญิง)

กิจกรรม	ชาย	หญิง	จำนวน ครัวเรือน	T	นัยสำคัญ
1. กิจกรรมโคนม	2,442.7 (832.6)	1,478.5 (972.0)	167	-10.82	**
2. งานบ้าน	260.3 (412.2)	1,370.5 (880.3)	167	16.2	**
3. กิจกรรมปลูกพืช	96.8 (144.4)	72.4 (120.5)	167	-2.77	**
4. กิจกรรมเลี้ยงสัตว์อื่น	27.9 (44.8)	43.0 (143.2)	167	1.32	ns
5. กิจกรรมนอกฟาร์มอื่นๆ	139.5 (485.8)	349.0 (719.6)	167	3.62	**
เฉลี่ยทุกกิจกรรมต่อปี	2,967.3 (1,053.1)	3,313.4 (1,272.7)	167	3.2	**
เฉลี่ยทุกกิจกรรมต่อวัน	8.1	9.1			

() ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

** แตกต่างกัน ณ ระดับนัยสำคัญ 0.05

ns ไม่พบความแตกต่างกันโดยนัยสำคัญทางสถิติ

จะเห็นได้ว่า งานบ้านเป็นงานที่หญิงใช้เวลาการทำงาน ร้อยละ 40 ของเวลาทำงานหญิง อย่างไรก็ตาม หญิงก็ยังต้องทำงานในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งใช้เวลาเทียบกับชายคิดเป็นร้อยละ 73 ของเวลาของชายที่ใช้ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งนับว่าไม่น้อยเลยทีเดียว โดยรวมแล้วหญิงทำงานมากกว่าชายร้อยละ 13 และมีเวลาในการพักผ่อนหย่อนใจน้อยกว่าชายตามสัดส่วนของภาระงานที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในครัวเรือนที่หญิงเป็นโสด และหญิงที่มีลูกเล็กจะมีภาระงานค่อนข้างมากทีเดียว ในครอบครัวที่เลี้ยงโคนมนี้

4) การฝึกอบรมและความรู้

ในด้านโอกาสในการฝึกอบรม หญิงได้รับการฝึกอบรมด้านโคนมน้อยกว่าชายถึงเกือบ 5 เท่า คือ ผู้หญิงที่เลี้ยงโคนมในกลุ่มตัวอย่างผ่านการฝึกอบรมร้อยละ 19 ในขณะที่ชายเลี้ยงโคนมผ่านการฝึกอบรมร้อยละ 92 ผู้หญิงจะเรียนรู้การเลี้ยงโคนมจากชายแต่มีความรู้ในทุกๆ ด้านน้อยกว่าชาย

เมื่อสอบถามเกี่ยวกับความรู้ที่ชายและหญิงต้องการฝึกอบรมเพิ่มเติม พบว่า 4 หัวข้อที่ชายและหญิงต้องการความรู้เพิ่มเติม คือ (1) ความรู้เกี่ยวกับโรคโค การป้องกัน การใช้ยารักษาโรค (2) การผสมเทียม สาเหตุและการแก้ปัญหาสมติดยาก (3) ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์โคนม เทคนิคการเลี้ยงใหม่ๆ และ (4) วิธีการเลี้ยงเพื่อให้ได้น้ำนมมากและมีคุณภาพ

5) การมีส่วนร่วมในสหกรณ์โคนม

ในด้านบทบาทของชายและหญิงในกิจการสหกรณ์พบว่าผู้ชายมีบทบาท ส่วนนี้มากกว่าผู้หญิง โดยวัดระดับความบ่อยในการเข้าร่วมประชุมเกษตรกรชายกว่าร้อยละ 80 จะไปร่วมประชุมสหกรณ์โคนมหรือสหกรณ์การเกษตรที่ตนเป็นสมาชิก โดยร้อยละ 59 จะเข้าร่วมประชุมเกือบทุกครั้ง และร้อยละ 24.5 จะไป

ร่วมประชุมเป็นบางครั้ง ในขณะที่เกษตรกรหญิงจะมีเพียงร้อยละ 27 เท่านั้น ที่เคยไปร่วมประชุม โดยร้อยละ 12 จะเข้าร่วมประชุมบ่อยๆ เกือบทุกครั้ง อีกประมาณร้อยละ 15 นานๆ จึงจะไปร่วมประชุมด้วยการมีส่วนร่วมในสหกรณ์ที่เป็นลักษณะเช่นนี้ เพราะชื่อสมาชิกเป็นชื่อของผู้ชายซึ่งเป็นสามี ผู้หญิงมักมีส่วนร่วมทางอ้อม เช่น ไปประชุมด้วย หรือไปประชุมแทนไปติดต่อสหกรณ์แทนสามี เป็นต้น มีผู้หญิงจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์โดยตรง ผู้หญิงเหล่านี้เป็นกรณีที่เป็นโสด เป็นหม้าย หรือ สามีมีอาชีพอื่น เช่น รับราชการ เป็นต้น ผู้หญิงเหล่านี้ก็มักไม่กล้าที่จะแสดงออกในการประชุม หรือการบริหารกิจการสหกรณ์ ส่วนเกษตรกรหญิงที่กล้าแสดงออก ก็มักจะไม่ได้เป็นสมาชิกโดยตรง เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนี้ การมีส่วนร่วมในสหกรณ์ของกลุ่มผู้หญิง จึงยังนับว่าน้อยอย่างเห็นได้ชัด

6) ทักษะคดี

ในด้านความพอใจในการเลี้ยงโคนมนั้นพบว่าเกษตรกรชายหญิงส่วนใหญ่มีความพอใจกับการเลี้ยงโคนม โดยระบุว่า การเลี้ยงโคนมทำให้สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม ทำให้มีรายได้ดี มั่นคง ได้อยู่กับบ้าน และมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้น ร้อยละ 78 ของเกษตรกรชายระบุว่า พอใจมากกับอาชีพนี้ ในขณะที่ร้อยละ 22 ระบุว่า พอใจพอสมควร ส่วนเกษตรกรหญิงร้อยละ 71 ระบุว่า พอใจมาก ร้อยละ 26 พอใจพอสมควร ร้อยละ 8 ของเกษตรกรทั้งชายและหญิงคิดว่ากิจการโคนมของตนได้กำไร ร้อยละ 6-7 คิดว่าขาดทุน ร้อยละ 5-6 ไม่แน่ใจว่ากำไรหรือขาดทุน

7) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม

คณะผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสัมภาษณ์เรียกว่า focus group เรื่องบทบาทผู้หญิงในการเลี้ยงโคนม สำหรับกลุ่มเกษตรกรหญิงที่เข้ากลุ่มสัมภาษณ์ จาก 3 จังหวัด

รวมทั้งหมด 12 คน ผลการสัมภาษณ์กลุ่มที่น่าสนใจบางประเด็นมีดังนี้

ผู้หญิงในกลุ่มนี้ชอบการเลี้ยงโคเป็นส่วนใหญ่ โดยกล่าวว่า “รักเหมือนลูก” ถ้าใจไม่รักจะอยู่ไม่ได้ ยากลองทำดู ข้อดีของการเลี้ยงโคนม คือ มีรายได้ดี ก่อร่างสร้างตัวได้เร็ว เป็นอาชีพที่มั่นคง นอกจากนั้นสามียู่บ้าน ครอบครัวยากจนมากขึ้น มีความสงบมากขึ้น ฝึกให้เป็นคนรับผิดชอบ นอกจากนั้นยังมีข้อดีเกี่ยวกับเรื่องการบริโภคนมในครัวเรือนมากขึ้น

ผู้หญิงเหล่านี้ไม่ได้ท้อใจว่างานโคนมหนักแต่อย่างใด แต่ท้อใจเมื่อน้ำนมไม่ผ่านคุณภาพของผู้ซื้อ ซึ่งเกิดขึ้นบ่อย ทำให้ครัวเรือนขาดรายได้ ในขณะที่มีค่าใช้จ่ายต่างๆ มากมาย

อีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งผู้หญิงสนใจในระดับปานกลางคือ แหล่งอาหารหยาบ ในกรณีที่ไม่มีแปลงหญ้า หรือมีไม่พอ

ในด้านการฝึกอบรม เกษตรกรหญิงเลี้ยงโคกล่าวว่า ก่อนฝึกอบรม ผู้หญิงไม่มีความรู้ การฝึกอบรมทำให้ผู้หญิงมีความรู้ ผู้หญิงมีความกระตือรือร้นมากอยากจะได้รับการฝึกอบรม โดยเฉพาะการฝึกอบรมในจังหวัดหรืออำเภอของตัวเอง เมื่อก่อนผู้ชายจะเป็นผู้ไปฝึกอบรม พอกลับบ้านก็ไม่ค่อยถ่ายทอดความรู้ให้ภรรยาโดยเฉพาะในรายละเอียด

ผู้หญิงเป็นคนสะอาด ช่างสังเกต ซึ่งเป็นผลดีต่อการเลี้ยงโคนม และเป็นผู้ควบคุมการใช้จ่ายเงิน คุณลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้หญิงช่วยเสริมชายเป็นอย่างดีในการทำงานในฟาร์มโคนม หญิงจะมีบทบาทเด่นในเรื่องความสะอาด และความละเอียด ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญในงานโคนม ถึงกระนั้นก็ดี หญิงมักมีข้อจำกัด เพราะมักไม่ได้มีโอกาสเข้าร่วมอบรม อีกประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มคือ ช่องว่างระหว่างความรู้ที่เกษตรกรหญิงควรได้รับ และความรู้ที่เกษตรกรหญิงมีในความเป็นจริง โดยเฉพาะในด้านคุณภาพน้ำนมและการจัดการที่จำเป็นในการแก้ปัญหา

อาจกล่าวได้ว่าความรู้ที่กลุ่มเกษตรกรหญิงมีในด้านโคนมจะไม่เพียงพอในการตัดสินใจที่ถูกต้องด้านการเงิน บทบาทในด้านการเงินของผู้หญิงและความสามารถที่เป็นคนละเอียดอ่อนและระแวดระวังเรื่องการเงิน ก็เป็นศักยภาพที่ยังไม่ได้รับการส่งเสริมให้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่

เช่นเดียวกับจุดเด่นของเกษตรกรหญิงเรื่องการรักษาความสะอาด ความช่างสังเกต เป็นต้น ถ้าหญิงไม่มีความรู้ที่ดีก็ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากจุดเด่นของหญิงได้โดยเฉพาะเรื่องการผลิตน้ำนม เป็นเรื่องที่จะต้องคำนึงถึงความสะอาดเป็นอันดับต้น ความรู้ว่าปฏิบัติอย่างไรจึงจะสะอาด ปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูกต้อง ควรได้รับการถ่ายทอดให้หญิงผู้เลี้ยงโคนม

ในเรื่องสหกรณ์ ผู้หญิงจะมีความรู้และมีส่วนร่วมในสหกรณ์ ทั้งๆที่ โดยลักษณะของผู้หญิงในภาคเหนือแล้วจะสนใจเรื่องการเงินการทองมาก แต่เนื่องจากวิธีปฏิบัติของสหกรณ์ให้สิทธิเฉพาะผู้เป็นสมาชิก ซึ่งก็จะเป็นหัวหน้าครัวเรือน และส่วนใหญ่เป็นชาย การเปลี่ยนแปลงรูปแบบปฏิบัติของสหกรณ์ให้ครอบคลุมของเกษตรกรมีส่วนร่วมมากขึ้น เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งอาจจะต้องมีการพิจารณาอย่างจริงจังในระดับนโยบายว่าจะทำอย่างไรจึงจะให้ผู้หญิงมีบทบาทมากยิ่งขึ้นในสหกรณ์โคนม เพื่อยกศักยภาพที่มีในตัวของผู้หญิงให้ใช้เป็นประโยชน์อย่างจริงจัง

สรุปศักยภาพของผู้หญิงในการเลี้ยงโคนม

การศึกษบทบาทของผู้หญิงในภาคเหนือได้ข้อสรุปว่า หญิงมีบทบาทในการเลี้ยงโคนมที่สำคัญโดยหญิงมีบทบาทในการเสริมการทำงานของชายในการทำงานบางกิจกรรมโดยเฉพาะในด้านให้อาหารข้นและอาหารหยาบแก่แม่โคและลูกโค ทำความสะอาดตัวโคและคอก การไปช่วยเกี่ยวหญ้าหรือหาอาหารหยาบพร้อมกับชาย และการทำกิจกรรมงานบ้านเพื่ออำนวยความสะดวกแก่สมาชิกในครัวเรือน เช่น ทำกับข้าว ซัก

ผ้า จ่ายตลาด นอกจากนั้น กิจกรรมอื่นๆ หญิงและชาย ก็มักจะทำงานร่วมกัน เช่น การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แต่ หญิงจะทำงานในกิจกรรมนอกฟาร์มมากกว่าชาย เช่น เย็บผ้า ปักผ้า รับจ้าง ค้าขาย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการฝึกอบรมในปัจจุบัน ชายมีโอกาสในการได้รับการอบรมและได้รับความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงโคมากกว่าหญิง เนื่องจากการฝึกอบรมจะฝึกแก่ผู้เลี้ยงโคหลักคนเดียว ซึ่งมักจะเป็นชาย ยกเว้นในบางครอบครัวที่หญิงเป็นผู้เลี้ยงโคหลัก เช่น หญิงโสด หญิงหม้าย หรือหญิงในครอบครัวที่ชายมีอาชีพอื่น แต่เนื่องจาก ส่วนมากผู้หญิงไม่เคยรับความรู้ในเรื่องการเลี้ยงโคจนมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับโคนมน้อย เนื่องจาก เรียนรู้จากประสบการณ์จริงมากกว่าทางทฤษฎี คณะผู้วิจัยพบว่าในกลุ่มหญิง ความรู้ที่จำเป็นบางอย่างในการเลี้ยงโคนมให้ได้ผลดีขาดไป เช่น ความรู้เกี่ยวกับสายเลือดโคและการผสมพันธุ์โค คุณภาพของอาหารและการให้อาหาร คุณภาพของน้ำนม โรคและการป้องกันโรค เป็นต้น

การทดสอบความรู้ระหว่างหญิงและชาย พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ผลการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องยกระดับความรู้ของหญิงให้มากขึ้นทัดเทียมกับชาย และยกระดับความรู้ของทั้งหญิงและชายให้มากกว่าความรู้พื้นฐานในการเลี้ยงโคนม เนื่องจากปัจจุบันมีแรงกดดันให้ทั้งครัวเรือนเลี้ยงโคนม ยกมาตรฐานคุณภาพน้ำนมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ปัญหาการไม่ได้รับมาตรฐานของคุณภาพน้ำนมของเกษตรกรเป็นปัญหาที่ดูจะมีความรุนแรงมากขึ้นและส่งผลกระทบต่อครัวเรือนเกษตรกรทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ทั้งกลุ่มชายและหญิงมีความต้องการที่จะรับความรู้มากขึ้น ในกลุ่มชายความต้องการมากจะมีในเรื่องโรคและการผสมติด ส่วนในกลุ่มหญิงมีความต้องการในด้านเทคนิคและความรู้ต่างๆ ไป เพื่อให้การเลี้ยงมีคุณภาพและปริมาณน้ำนมดีขึ้น

หญิงมีข้อจำกัดทางด้านเวลา เนื่องจากมีภาระงานบ้านซึ่งหนัก นอกจากนี้ งานบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะการทำอาหารหรือเลี้ยงบุตรในช่วงเช้าและเย็น จะเป็นงานที่แข่งขันด้านเวลากับการเลี้ยงโคนม เนื่องจากเป็นงานที่ต้องทำในช่วงเดียวกัน งานที่ต้องรีบทำ เช่น งานรีดนม และส่งนม จึงมักจะเป็นภาระกิจของชายมากกว่าหญิง ยกเว้นในครัวเรือนที่มีหญิงเลี้ยงเป็นหลัก อาจจะมีผู้ช่วยซึ่งทำหน้าที่งานบ้านและทำอาหารแทน

ในครัวเรือนที่มีหญิงเลี้ยงเป็นหลัก หญิงต้องทำงานทั้งในกิจกรรมโคนมและกิจกรรมบ้าน บทบาทของหญิงจะเด่นชัดในกรณีนี้ แต่การเก็บข้อมูลในเชิงคุณภาพ พบว่า ในครัวเรือนที่มีหญิงเลี้ยงโคเป็นหลักนั้น มักจะเป็นครัวเรือนที่ยากจนและขาดแคลนแรงงานบางที่เป็นหญิงหม้าย หญิงโสด หรือหญิงที่มีสามีที่มีอาชีพนอกการเกษตร เป็นต้น อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์เจาะลึก พบว่า หญิงเหล่านี้เห็นว่าการเลี้ยงโคนมช่วยยกฐานะของครอบครัวของตนในเชิงเศรษฐกิจ และสังคม งานที่ดูหนักสำหรับผู้หญิงที่เลี้ยงโคนมเป็นหลัก คือ รีดนม ส่งนม และงานหาอาหารหยาบ เช่น เกี่ยวหญ้า ขั้บรดไปหาอาหารหยาบ เช่น เปลือกข้าวโพด ฯลฯ ต่างกัน แต่หญิงเหล่านี้มักจะต้องอาศัยกลุ่มเลี้ยงโคนมช่วยเหลือ เช่น ไปหาอาหารหยาบด้วยกัน มีคนมารับนมไปส่ง เป็นต้น งานรีดนม ส่งนมเป็นงานที่ไม่หนักเกินไปสำหรับหญิง แต่มักจะเป็นช่วงเดียวกับการทำงานบ้าน ซึ่งทำให้หญิงมีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมเหล่านี้

ในกรณีที่มีชายเลี้ยงโคเป็นหลัก หญิงจะทำงานโคนมโดยรวมน้อยกว่าชายทั้งนี้เนื่องจากหญิงมีข้อจำกัดด้านเวลา เพราะมีภาระงานบ้านที่ค่อนข้างหนักโดยหญิงจะทำงานในกิจกรรมโคนมประจำวันประมาณ 29 ชั่วโมง/สัปดาห์ เทียบกับ 47 ชั่วโมง/สัปดาห์ ในกลุ่มชาย และหญิงใช้เวลา 25 ชั่วโมง/สัปดาห์ กับงานบ้าน เทียบกับประมาณ 5 ชั่วโมง/สัปดาห์ในกลุ่มชาย ในสัดส่วนการทำงานเช่นนี้ทำให้ฟาร์มโคนมไม่สามารถขยาย

ขนาดฟาร์มได้มาก ถ้าหญิงสามารถมีเวลาให้กับโคนมมากขึ้น โดยสามารถลดภาระงานบ้านลงก็สามารถทำให้หญิงช่วยขายได้เต็มที่มากขึ้น ฟาร์มที่มีผู้ทำงานโคนมมากกว่า 2 คน ก็สามารถมีขนาดฟาร์มที่ใหญ่ขึ้น อย่างไรก็ตามครัวเรือนเกษตรกรรมมักจะไม่นิยมจ้างแรงงาน เพราะต้องใช้เงินสดสูง บทบาทของผู้หญิง และผู้ช่วยในครัวเรือน ที่สามารถทำงานบางเวลา เช่น เด็ก และคนแก่ จึงมีความสำคัญเพิ่มขึ้น ถ้าครัวเรือนใดไม่มีการสนับสนุนด้านแรงงานจากผู้หญิงและเด็กในครัวเรือนก็มักจะประสบปัญหาสุขภาพลูก ซึ่งจะนำไปสู่การไม่ประสบผลสำเร็จได้

ในครัวเรือนที่มีชายเป็นผู้เลี้ยงหลักนั้น หญิงทำหน้าที่ช่วยงานที่เกินจากกำลังและเวลาของชาย เช่น งานให้อาหาร ทำความสะอาด งานเกี่ยวหญ้า หาอาหารหยาบ เลี้ยงลูกโค หรือทดแทนแรงงานของชายเมื่อชายไม่อยู่ หญิงจะเป็นผู้ทำให้งานโคนมราบรื่นไปได้ในแต่ละวันทำงาน แต่ในครัวเรือนเช่นนี้หญิงมักมีงานที่จะต้องทำในครัวเรือน เช่น ทำอาหาร ซักผ้า กวาดดูบ้าน ดูแลลูก จำหน่าย ฯลฯ

ในด้านการแบ่งงานกันทำนั้น ก็มีอยู่บ้างในการเลี้ยงโคนมชายจะทำงานในด้านรีดนม ส่งนม และผสมพันธุ์มากกว่าหญิง ในขณะที่หญิงจะให้อาหาร ทำความสะอาดวัว ทำความสะอาดคอกมากกว่าชาย โดยที่

ปัจจุบันหญิงยังมีความรู้ที่น้อยกว่าชาย ส่วนใหญ่ชายมักจะเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องต่างๆเกี่ยวกับโคนม

งานวิจัยชิ้นนี้ ชี้ให้เห็นการแบ่งงานกันทำในครัวเรือน มีการช่วยเหลือกัน ระหว่างชายและหญิง เป็นรูปแบบ cooperative collective model ซึ่งมีความแตกต่างกันในบทบาท แต่เสริมกันในเป้าหมายของครัวเรือน งานวิจัยชิ้นนี้ ชี้ให้เห็นถึงภาระงานที่หนักของผู้หญิงชนบท ในครัวเรือนที่เลี้ยงโคนม ที่ต้องมีการรอบด้าน แต่การเข้าถึงปัจจัยการผลิตและแหล่งทรัพยากรหรือความรู้ต่างๆ มีน้อยกว่าชายอย่างชัดเจน ทั้งเรื่องสินเชื่อ สหกรณ์ และความรู้จักเจ้าหน้าที่ เป็นต้น

คณะผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการยกศักยภาพของผู้หญิงในการเลี้ยงโคนม ในแง่คุณภาพของการตัดสินใจ เช่น การตัดสินใจเรื่องการลงทุน การตัดสินใจเรื่องการกำหนดคุณภาพอาหาร การตัดสินใจเรื่องขนาดฟาร์ม การตัดสินใจเรื่องการจัดการฝูงโคและสุขภาพ ซึ่งในด้านเหล่านี้นักวิชาการของผู้หญิงในการเลี้ยงโคนมในปัจจุบันถูกจำกัดอยู่เนื่องจากมีความรู้จำกัด และไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม สหกรณ์ การยกศักยภาพของผู้หญิงให้เป็นผู้เลี้ยงโคที่มีคุณภาพทัดเทียมกับชาย ควรต้องเป็นนโยบายสำคัญ ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนในทุกระดับ และทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

บรรณานุกรม

- จรัญ จันทลักษณ์. 2538. สภาวะการพัฒนาการเลี้ยงโคนมและผลิตภัณฑ์นมในประเทศไทย : แนวทางการวิจัยและพัฒนาในอนาคต. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ทัศนีย์ อภิชาติสร้างกุล และวราภา คุณาพร. 2532. ปัจจัยที่มีผลต่อความรู้และความเข้าใจในการดูแลสุขภาพโคนมของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธวัช เสียงลือชา. 2532. การใช้เทคโนโลยีในการเลี้ยงโคนมของสมาชิกสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ในจังหวัดราชบุรี. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) สาขาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เบญจวรรณ ชินวัตร, เบญจวรรณ ทองศิริ และ จามะรี พิทักษ์วงศ์. 2530. บทบาทของชายและหญิงในระบบการทำฟาร์ม อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พິงพิศ ดุลยพัชร. 2528. "บทบาทของสตรีในการเกษตร," ใน การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การวิจัยบทบาทสตรีในด้านการเกษตรในประเทศไทย จัดโดย สถาบันวิจัยระบบการทำฟาร์ม กรมวิชาการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยโอเรกอนสเตท, 14 - 16 สิงหาคม 2528. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบการทำฟาร์ม.
- Alderman, Harold ... [et al.]. 1995. "Unitary versus Collective Models of the Household : Is it Time to Shift the Burden of Proof," **World Bank Research Observer**. 10 (1) : 1-19.
- Alderman, Harold ... [et al.]. 1994. "Strengthening Agricultural and Natural Resource Policy through Intra-household Analysis : An Introduction," **American Journal of Agricultural Economics**. 76 (December) : 1208-1212.
- Bencha Yoddumnern Attig... [et al.]. 1993. "Analyzing and combining qualitative and quantitative data," In **Quality Methods for Population & Health Research**, 203-216. Nakorn Patom : Institute for Population and Social Research Mahidol University.
- Bencha Yoddumnern Attig ... [et al.]. 1993. **Quality Methods for Population & Health Research**. Nakorn Patom : Institute for Population and Social Research Mahidol University.
- Dieckman, N. 1994. "The Integration of Social and Gender issues in Smallholder Dairy Production," **World Animal Review**. 79 (2) : 23-33.
- Farming Systems Institute, Department of Agriculture, Kasetsart University and Office of Agriculture Economics. 1991. **Women's Role in Integrated Farming Systems Research in Suphan Buri Province, Thailand**. Bangkok : FRSI.

- Feldstein, Hilary Sims and Susan V. Poats. 1989. **Working Together : Gender Analysis in Agriculture. Vol. I: Case Studies.** West Hartford : Kumarian Press.
- Haddad , Lawrence .1994. "Strengthening Food Policy through Intrahousehold Analysis," **Food Policy.** 19 (4) : 347-356.
- Jacoby, Hanan G. 1992. "Productivity of Men and Women and the Sexual Division of labor in Peasant Agriculture of the Peruvian Sierra," **Journal of Development Economics.** 37 (1/2) : 265-287.
- Kajornsinsin, B., B. Cheva-Isarakul and P. Bunyavejchewin. 1992. "Women and Animal production in Thailand," In **Animal Production and Rural Development Proceedings of the Sixth AAAP Animal Science Congress Vol. 1.** Edited by Pakapun Bunyavejchewin, Saltarat Sangdid and Kanokwan Hangsanet. Bangkok : Animal Husbandry Association of Thailand.
- Luangwattanavilai , Montha. 1992. **An Economic Analysis on the Optimum Farm Size for Small Scale Production of Holstein-Friesian Crossbreed in Chiang Mai.** Masters Thesis (Technology of Environmental Management) Mahidol University.
- Paris, T. 1992. "Socio-Economic Issues Concerning Women in Animal Production." In **Animal Production and Rural Development Proceedings of the Sixth AAAP Animal Science Congress Vol. 1.** Edited by Pakapun Bunyavejchewin , Saltarat Sangdid and Kanokwan Hangsanet. Bangkok : Animal Husbandry Association of Thailand.
- Pitt, Mark M., and Shahidur Khandker. 1994. **Household and Intrahousehold Impact of the Grameen Bank and Similar Targeted Credit Program in Bangladesh.** Washington DC. : Education and Social Policy Department The World Bank.
- Rao, Arunashree P. 1988. **The Muek -Lek Women's Dairy Project in Central Thailand.** Bangkok : [n.p.].
- Saito, Katrine A. and Daphue Spurling. 1992. **Developing Agricultural Extension for Women Farmers.** Washington D.C : The World Bank.
- Sen, Amartya K. 1990. "Gender & Cooperative Conflict," In Irene Tinker. **Persistent Inequalities : Women & World Development.** New York : Oxford University Press.
- Thomas, Duncan. 1992. **The Distribution of Income & Expenditure Within the household.** Washington D.C. : International Food Policy Research Institute.
- Thomas, Duncan. 1990. "Intrahousehold Resource Allocation : An Inferential Approach," **Journal of Human Resources.** 25 (4) : 635-664.
- Udry, Christopher ... [et al.] 1995. "Gender Differential in Farm Productivity : Implication for Household Efficiency and Agriculture Policy," **Food Policy.** 20 (5) : 407-423.